

СИМВОЛЬНІ ЛЕКСЕМИ – НАЗВИ ДЕРЕВ У СКЛАДІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Назви дикорослих дерев, які в українській національній свідомості й досі зберігають значення певних символів (релігійних, етнографічних, ментальних тощо), не часті у складі фразеологічних одиниць як сталих висловів, створених переважно способом перенесень значення слова. У складі фразеологізмів такі лексеми рідко пов'язані з їх символічним значенням, проте як компоненти стереотипних, формульних одиниць виразно презентують специфіку національної мовної картини світу.

Ключові слова: флористичні компоненти, фразеологічна одиниця, слова-символи, семантична співвіднесеність, смислова невідповідність, ментальність, стереотип, мовна картина світу.

Тема, на перший погляд, вузька (це лише фрагмент теми про фразеологізми з флористичними компонентами), але через недослідженість вельми актуальна, оскільки довкілля, в яке приходять і в якому живе людина, має геопсихічний вплив на її світосприйняття, і на її долю. Навіть вибірковий пошук власне фразеологізмів і паремій з компонентами-назвами дерев переконує, що ці компоненти у складі стійких сполук мають різну мотиваційну функцію в семантиці фразеологізмів, а самі вони зазнають або ні семантичних трансформацій з етнолінгвістичного погляду. “Назви рослин як компоненти фразеологічних одиниць, проектуючись на одну реалію, можуть, – вважає П.Гриценко, – варіюватися на основі народноетимологічного і народнопоетичного осмислення” [5, с. 64].

Рідко в котрій праці про символи серед ілюстрацій подибуємо фразеологізми з компонентами – назвами дикорослих дерев (назви фруктових дерев, кущів, злаків тощо знаходимо частіше). Хоч відомо, що дерева – обереги, для кожної людини – свій оберіг. Може, саме через цю вибіркочість – обраність конструкції з такими компонентами з вільних не часто стають фразеологічно зв'язаними, загальнонародними і загальноживаними. Хоча “уже через своє узагальнено-цілісне значення фраземи тяжіють до уживання стереотипів, а звідси створюються передумови для закріплення слова-символу, розвитку внутрішньо вмотивованої символізації” [8, с. 229]. Як бачимо, ототожнення стереотипу і символу дозволяє долучити до цього ряду ще й поняття фор-

мула, яка, на думку О.Єсперсена, яку наводить Є.Бартмінський, – “є мовною конструкцією, уже застиглою, яка сприймається цілісно, тобто не створюється щоразу заново зі складових елементів з допомогою граматичних законів, яка творить певний новий смисл і являє собою фонетичне ціле” [3, с. 400-401]. Ця термінологічна синонімія потверджує активність сучасних процесів синтезу наук, т. зв. міжпредметних зв'язків, що свідчить про те, що кожен підхід, напрям і напрямок мають одну кінцеву мету – мовлення як сутність мови, як біолого-фізичне життєдайне середовище її буття (полишивши осторонь соціальне, віртуальне і т.д. і т. ін.).

“Символи 1) роблять видимими ідеї людини, передають глибокі і давні (виділено нами. – Н.Б.) думки про саму людину, її менталітет; 2) будучи простими, надзвичайно насичені інформацією; 3) часто багатозначні (навіть до протилежного); 4) мають здатність часткове підносити до високого ступеня узагальнення” [11, с. 62-63]. Забігаючи вперед, скажемо, що в аналізованих нами фразеологічних контекстах, на відміну від фольклорних, художніх і под., символічні компоненти якраз не мають високого ступеня узагальнення. Що не можна заперечити стосовно лексем. Є.Бартмінський вважає, що, подібно до тварин і птахів, рослини мають стійкі культурні портрети, закріплені в дериватах і метафоричних порівняннях. Дуб закріпив за собою образ сили і здоров'я (чоловік як дуб, тобто “кремезний, сильний”). На ґрунті міфологічного мислення, сліди якого мова зберігає досі, дуб був символом мужності, чоловічого начала і плодючості. Його антиподом була липа – дерево жінки.

Із назв дерев виразні стереотипні компоненти у своїй семантиці мають: *береза*, яка конотує ознаки “білий” і “туга”; *осина* – “страх”; плакуча верба – “туга, печаль”; *сосна* – “твердість”; *ліщина*, *тополя* – “стрункість, гнучкість” [2, с. 174].

Багаторічна робота з фразеологічними матеріалами східнослов'янських мов, головно української, зокрема й діалектної, переконувала, що фразеологізмів з назвами дерев не так уже й багато, тому ми пішли іншим шляхом: спочатку написали з праці В.Жайворонка “Знаки української етнокультури: Словник-довідник” [6] засвідчені вченим лексеми-стереотипи української етно-

культури. Їх виявилось небагато, а саме: *береза, верба, липа, смерека, сосна, горіх, тополя, осика, дуб, клен, ясен, явір*. Оскільки “символ національно специфічний і мотивований тим смисловим зв’язком, який встановлюється між предметами й абстрактними елементами його змісту” [1, с. 18], а також враховуючи, що у фразеологізмах слово втрачає своє *вільне* (а отже й символічне?) значення, ми вважали за доцільне з’ясувати, чи є фразеологізми ілюстраціями у тлумачних текстах про ці дерева-символи. Виявилось, що переважають власне фольклорні контексти (паремії теж зараховують до фольклору), у т. ч. про народні традиційні розваги.

Подамо найважливішу для нашого аспекта дослідження інформацію.

Береза (синонім **рокита**): у народі біла береза виступає символом дівочої чистоти, символізує жінку, дівчину. Цю саму символіку передає приказка “*Аби були дуби* (цебто хлопці. – Н.Б.), а *берези будуть*. Дерево також символізує (своїми похилими вітами) тугу, смуток, печаль, горе; ... *На лежачу* (похилу. – [11] *березу кози не скачуть*) (М.Номис) [6, с. 34-35] або *На лежачу березу і кози скачуть*. Порівн. іронічне: *Йось сміливий: на лежачу березу на сам верх заліз* [13, с. 217].

Показово, що в поясненнях є і релігійні мотивації, і фольклорні, й етнографічні. Напр.: “за християнськими переказами, коли Іуда надумав повіситися, він спершу пішов до берези, яка налякалася й побіліла, проте не прийняла зрадника” [6, с. 34]. У цьому зв’язку, погоджуючись, що “характерною рисою символу, що ускладнює вивчення його мовної онтологічної сутності, є властивість мотивувати значення не через перенесення (точніше, передовсім не через перенесення), а через фонові знання, прагматику, отже, категорія символу виявляє свій зміст лише в плані встановлення національних, культурних, соціальних, релігійних та інших чинників, що визначають його розуміння всіма членами даного соціуму” [8, с. 227], ставимо запитання: а як же слово-символ “поводиться” в рамках фразеологізму, цілісне значення якого вибудовується саме на принципі переносного, метафоричного значення, яке не є сумою вільних значень його компонентів Чи йдеться, можливо, про відносно прозору внутрішню форму фразеологізму, або ж ці одиниці – немотивовані?

Словник фразеологізмів української мови [10] фіксує прикметник *березовий* як компонент фразеологічних одиниць:

березова каша – різки для покарання [10, с. 289];

березова припарка – те саме;

почесати березовим віником – побити, відшмагати кого-небудь різками [10, с. 552];

всипати (дати) березової каші (припарки) –

1) побити кого-небудь (переважно різками), суворо покарати; 2) дуже вилаяти, гостро покритикувати кого-небудь [10, с. 187];

покуштувати (скуштувати) березової каші – бути побитим [10, с. 187];

почастувати (пригостити, пригощати, частувати) березовою кашею – бити кого-небудь [10, с. 762].

Більшість цих сталих висловів подані і в [11].

Як бачимо – суто “споживацька, практично-побутова вихідна форма, що еволюціонувала за законами метафоризації, якій властива “інакомовність”, а проте нічого символічного в собі не містить (етимологія цих фразеологічних значень відома, та це окрема тема дослідження, яка в українській фразеологічній науці та і не має послідовних ентузіастів). Щоправда, береза, її бруньки – лікарська рослина (від туберкульозу, запалення шлунка, артрити та ін.), гнучкість гілочок має практичні переваги; на корі написані берестяні грамоти [12, с. 555].

Верба: з верби здавна виготовляли музичні інструменти; це весняне дерево; під вербами з давніх часів водили *круглий танець* – співали веснянок; вербове гілля освячували на Великдень як ритуальний предмет; верба бере силу з води, тому не випадково кажуть: “*Де верба, там вода?*” Життєздатна рослина: “*Верба як трава лугова: ти її покоси, а вона знову буде рости*”. В українській етнокulturі займає значне місце, – як окраса українського села, як найперший є свідок людської діяльності і стосунків. Вважалося, що дерево відганяє від людини злі сили й хвороби, тому били себе, дітей, рідних вербовими гілками у Вербну суботу або неділю, приказуючи: “*Верба б’є, не я б’ю, за тиждень Великдень*”. Вважалося, що обкурювання гілочкою верби допоможе від лихоманки; вербу клали у воду, в якій купали дитину [6, с. 12-14]. Порівн.: Гілки (бички) верби, що були освячені у Вербну неділю, є також прекрасним засобом проти всього злого. Вони застосовуються в ніч святого Юрія, а також в ніч святого Івана для відлякування відьом; котики цієї верби вважаються ліком для зачарованих корів, використовуються для чаклування над погодою [7, с. 144].

З цим компонентом фразеологізмів і паремій чималенько, особливо у збірнику М.Номиса [12]: *Дівка, як верба: де посадили, там і прийметься* (її не поливай, а вона росте); *Будь великий (високий), як верба, здоровий, як вода, багатий, як земля; Верба красна б’є напрасно, верба біла б’є за діло; Як є хліба край, то і під вербою рай; вербу носити почав* - “запаячив”; *верб’я золоте росте* – про неодолені, нерозумні дії чийсь; *куди не піде, верби золоті ростуть* – скрізь зіпсує справу; *ростуть золоті верби за ким* – про доброзичливу людину

(? – Н.Б.); у нього на вербі груші ростуть – він бреше, говорить небилиці [6, с. 74]. Порівн. ще загадку: “Навесні веселить, влітку холодить, восени годує, взимку гріє” [12, с. 560].

А у фразеологічному словнику:

золоті верби ростуть – нічого путнього не виходить [10, с. 56];

як чорт до сухої верби – причепити, прилипути (дуже сильно) [10, с. 769];

на вербі груші, а на осіці кислиці – те саме;

на вербі груші – 1) наговорити, набалакати (нісенітниць); 2) обіцяти (щось нездійсненне, нереальне) [10, с. 172];

повиснути на вербі – 1) заподіяти собі смерть; 2) бути страченим через повішення [10, с. 525];

що на вербі груші ростуть – наговорити (нісенітниця, дурниці) [10, с. 173];

що на вербі й груші ростуть – те саме [10, с. 173];

такого, що на вербі груші, а на сосні яблука ростуть – те саме [10, с. 174];

як чорт у стару вербу – закохатися (дуже сильно) [10, с. 770]; у М.Номиса: *заховався, як у суху вербу* – закохатися сліпо [13, с. 38];

золоте верб'я росте – те саме [10, с. 56].

У збірнику М.Номиса ще знаходимо:

Сук не верба – про щось, що не ототожнюється [13, с. 86];

Хмизом, низом, пуд вербами – “викрутитись”, “хитрувати” [13, с. 390];

Полетіло, та на вербу сіло – “пішов поголос” [13, с. 574];

Бач, ковбасу почув, а вербу не почув – “почути, що вигідно” [13, с. 594].

В.Ужченко подає східноукраїнське *як на моїй долоні верба виросте* – того чи того ніколи не буде [11, с. 349].

Фразеологізм і вільне словосполучення з такими ж компонентами належать до різних семантичних сфер. Наш матеріал спростовує загальновідому тезу про те, що, виражаючи певне логічне поняття, переважна більшість фразеологізмів, співвідносних зі словом, відзначається більшою конкретністю значення.

Як бачимо, символічним семантичним діапазоном лексеми *верба* фразеологізми не мотивуються – цей компонент як назва дуже популярної в українській етнокультурі рослини бере участь у творенні каламбурних (гра слів) висловів, що іронічно оцінюють мовлення окремих людей, поведінку та характер діяльності.

Горіх: зернами злаків обсипали молодих у весільному обряді, горіхами прикрашали весільне гільце; горіхи символізували добрий урожай, багатство і плодючість; густий горіх символізує нікчемність, безвартісність; вирази: *налуцив йому горіхів* – “побив”, *дістати(ся) на горіхи* –

“бути побитим”, *горіхи не летять до стріхи, то го горіха не вгризеш* – справа вимагає зусиль; *то твердий горішок* – кажуть про важку справу або сильну духом людину [6, с. 145]. Або ж: (*міцний твердий горішок* – 1) людина зі складним характером; 2) складний, важкий для вивчення, виконання [10, с. 161];

горішок не по зубах – складна справа, не під силу кому-небудь [10, с. 161];

розкусити міцний (твердий) горіх (горішок) – розв’язати якесь складне питання [10, с. 611];

розчистити під горіх – дуже вилаяти, розкритикувати кого-небудь [10, с. 617];

дати на горіхи – дуже вилаяти, покритикувати кого-небудь [10, с. 188];

перепадати (перепастися) на горіхи (на гостинці) – попадати, діставатися від когось за якусь провину [10, с. 497];

мати на горіхи (на кислиці, на бублики) – зазнавати неприємностей, кривди і т. ін. [10, с. 374];

(мов)(як) горіхи луцити (лускати) – легко, просто (виконувати що-небудь, досягати чогось) [10, с. 356];

лобом горіхи розбивати – марно витрачати зусилля, час, займаючись справою, не вартою уваги [10, с. 603]; порівн.: *лобом стіну не проб’єш*;

дістанеться на горіхи (на кислички, на бублики) – хто-небудь буде покараний за якусь провину [10, с. 207];

сім міхів горіхів, гречаної вовни та всі неповні – наговорити, напести і т.ін. багато зайвого, безглузлого [10, с. 651].

Як бачимо, до фразеологізмів увійшов такий елемент семантичного поля лексеми *горіх*, як “міцність”, “твердість” (*міцний горіх, не по зубах горіх*), а отже – “сила”. Фразеологізми з цим компонентом мають надзвичайно “тверду експресивність” “очікування, можливості покарання”, формовану дієслівними компонентами (дати, дістати, перепадати, мати), або ж “витрачання зусиль”, переважно марних. Мотиваційну роль семантики лексеми *горіх* простежуємо хіба що у фразеологізмах: *горішок не по зубах, лобом горіхи розбивати, мов горіхи луцити, розкусити горіх*, цебто “мати/не мати сили, міці”. Наявність же варіантів без цієї лексеми (*не по зубах, передати на гостинці* і под.) свідчить, що вона не має мотиваційної функції.

Дуб – споконвіку поважаний у народі як тверде і великого розміру дерево; вірили, що його нібито любили боги і жили на ньому; за повір’ям, дуб був деревом Перуна, тому йому приносили жертви; з дубових колод видовбували ранише й домовини (пізніше їх почали робити з дубових дошок, звідси й вирази *дуба дати, дуба врізати*, порівн. ще прокляін “Щоб ти дуба

став!"). З деревом порівнювали людину: *Міцний, як дуб*. Дерево взагалі багате на народну символіку; у піснях символізує чоловіка, найчастіше батька; у прислів'ях символізує поважну справу – “*За єдиним разом дуба не зрубаєш*”. А також: *Великий дуб, та дуплистий. Як дуба не нахилиш, так великого сина на добре не навчиш. Кожний дубок хвалить свій чубок* [див. 6, с. 203-204].

Дослідники пишуть, що дуб з давніх часів шанували українці, вважали його світовим деревом, з якого почалося все живе на землі. Його заборонялося вирубувати “бо то божі душі”. До наших днів зберігся звичай обіймати міцний дуб і просити у нього здоров'я. “Хлопець, як дуб – міцний, сильний, здоровий” [12, с. 570-571]. У цитованій праці засвідчені: *дубова голова* – “розумово обмежена людина”; *дуба дати* – “померти”; *дуба смаленого правити* – “говорити нісенітницю”; *ставати дубом* – “підніматися догори, ставати сторч, дубом”; *як дурень з дуба* – сказати, висловитись недоречно [12, с. 571].

Фразеологічний словник доповнює ці ряди:

волос (волосся) дуба став (стає, стало) – кого-небудь охоплює великий страх, гнів, подив і т. ін. [10, с. 123];

не з дуба впасти – бути досить досвідченим, розумним або обізнаним у чомусь [10, с. 126];

плести (правити) смаленого (сухого) дуба – говорити дурниці, нісенітницю, обдурюючи когонебудь [10, с. 518];

стати (ставати) дуба (дубом) – підніматися догори, сторч [10, с. 687];

стати (ставати) дубала – підніматися догори ногами, займати вертикальне положення [10, с. 687];

як дурень (дурний) з дуба (з печі) – лягнути, бовкнути [10, с. 223].

У М.Номиса засвідчена низка цікавих фразеологізмів і паремій:

дурнем бути – не дуба гнути – нерозумний і в малому нерозумний [13, с. 291];

комар з дуба впаде, то скікне – вправний, не боїться випробувань [13, с. 273];

зробив з дуба спичку (порівн. *зробити (з чогось) пшик*) – виконав роботу безпорадно [13, с. 345];

смола к дубу не пристане – поголос порядного не принизить [13, с. 319].

У всіх випадках лексичне значення слова *дуб* “влилося” у нове – фразеологічне неподільне значення.

В.Ужченко фіксує *упасти з дуба на кактус* – зазнати болісного морально-психологічного падіння, пониження [11, с. 197]. А в М.Номиса знаходимо застереження: “Хто ходить поночі, шукає букової немочі” [13, с. 271], що означає, очевидно, “небезпека життю”.

Як бачимо, в семантиці більшості фразеологізмів певною мірою збережені знання про фізичну природу дерева: міцне, високе, гіллясте; а також давнє прагнення людини бути поряд з деревом (або на ньому), щоб набратися сили і здоров'я. Навіть у давніх звичаях поховання “в дубі” або дубовій труні (дати (врізати) дуба) було прагнення довше зберегти себе.

На жаль, ані у М.Номиса, ані в академічному фразеологічному словнику немає фразеологізмів з лексемою *клен*. Це дерево – серед символів українського народу. Мовокраїнознавчий словник пише, що наші предки шанували клени як світові дерева, милувалися їхньою красою. Клен був символом хлопця, чоловіка, козака. Порівняння “як кленовий листок” характеризувало самотню, віддалену від родини людину, а вислів *доганяти літа на кленовому мості* означає “намагатися повернути молодість” [див. 12, с. 576-577].

В.Жайворонок свідчить, що сполука *клен – дерево* уживається як народнопоетичний образ таємничості, благодатної сили, Але жодного фразеологізму з цим компонентом не подає, хіба що наводить наче паралелізм з “магією” дубового дерева фрагмент народної пісні “Зроби мені, брате, вірний товаришу, з клен-дерева труну” [6, с. 289-290].

Липа – у народних піснях символізує дівчину або молоду жінку. Оце, власне, і вся інформація. А ще прислів'я: *З однієї липи двічі лика не деруть* (є у М.Номиса – [13, с. 349]) і фразеологізм: *обдирати, як липку (липу)* – “грабувати, забираючи все дочиста, а також брати, стягати дуже велику плату, податок, викуп”, бо “з липового дерева здавна виробляли посуд, виделки, бондарські речі, вулики” [6, с. 333].

У М.Номиса знаходимо: *Розлетілися, як липове клення* – розлетітися; розлучитися легко і швидко [13, с. 121].

У фразеологічному словнику *обдирати як липку* доповнюється означальним компонентом: обдерти (обдирати, обідрати, облупити, облуплювати) як *молоденьку* липку [10, с. 910], а також компонентом адресності – вказівним займенником *ту* з відтінком порівняльності: *обдерти як ту липку (наче липку)*.

Зрозуміло, що мотиваційний компонент – дієслово, а стереотип народного уявлення про знакову рослину – *липу* як матеріал для виготовлення потрібних у побуті речей вносить у семантику фразеологізму оцінний компонент.

Осика – дерево з родини вербових; тополя тремтяча. Це дерево прийняло Іуду і на ньому він нібито повісився, через це осика вважається нечистою, проклятою, вічно дрижить і без вітру тріпоче, а люди жахаються її та оминають; дерева боїться нечиста сила. Усе, що про неї записав

народ, це у М.Номиса: *на вербі – груші, а на осиці – килиці* (про нісенітницю або неправду), *з осочини не роблять коліс; нехай йому осика (прокльон)* [див. 6, с. 422-423].

Інша оповідь каже, що одного разу осика видала Божу Матір, яка сховалася від переслідування вояків. Із осики не будують оселі, не роблять предметів домашнього вжитку, не б'ють осиковою палицею дітей і тварин, інколи з неї роблять віко труни (як оберіг від нечистої сили). А тому: *вбивати осиковий кілок* – “покінчити з чим-небудь, остаточно знешкодити щось”, *до осикового кілка* – “до кінця життя, до смерті” [12, с. 583-584]. У фразеологічному словнику ще такі одиниці: *як осика на вітрі* – тремтіти, затремтіти дуже сильно [10, с. 469], *вбивати осиковий кіл (кілок) у могилу (кого, чого)* – покінчити з чим-, ким-небудь [10, с. 53] (щоб більше до цього не повертатись, убезпечити себе від неприємностей).

В.Ужченко зафіксував ще дві одиниці: *осина тобі* [11, с. 265] та *на осину б його* [11, с. 265] зі значенням погрози, прокльону.

Тополя – теж з родини вербових (є 110 видів). Тополині бруньки захищають від багатьох хвороб, тополя знищує мікробів. Українці вважають, що ці дерева охороняють від усього поганого. У народних піснях з тополею порівнюється красива струнка дівчина або заміжня жінка. Тополя в Україні – символ дерева життя, сумної дівчини, матері, жіночої долі, але часто нещасливого кохання. Разом з вербою і калиною вона асоціюється з рідною землею. Але фразеологізмів з цією лексемою в цьому мовокраїнознавчому довіднику немає [12, с. 595-596]. Р.Кайндль записав, що “срібляста тополя – дієва проти лихого. Хрестики з її дерева вважаються амулетами проти всього поганого” [7, с. 114]. В.Жайворонок наводить прекрасні фольклорні і художні контексти цієї лексеми, але жодного – фразеологічного [6, с. 599-600]. Немає й у М.Номиса. Та усе ж: *як тополя* – висока, струнка; *висока, як тополя, а пуста, як фасоль (діал.)* – ірон. про примітивну дорослу людину; *як тополя серед поля* – самотня, смутна.

Явір (яворина), з родини кленових – невід'ємний атрибут краси української природи, поряд з калиною, вербою, тополею, дубом. Рослина найбільш оспівана у народних піснях; вона супроводжує закоханих, символізує красу, стрункість молодого хлопця, козака, коханого; символізує тугу, печаль дівчини, розлученої з коханим; також символізує здоров'я малої дитини (яворова колисочка) [6, с. 660]. І – жодного фразеологізму, хіба що діалектне: *(виспався) як в колисці яворовій* – “добре, солодко виспався”. Явір – одне із світових дерев у наших предків. Явір над

водою – знак майбутньої біди. Із сумом пов'язані і всі речі, зроблені з цього дерева [12, с. 602], що суперечить інформації про дитячу яворову коліску.

Ясен – символізує стрункого козака, хлопця, парубка [6, с. 665]. І також жодного фразеологізму, окрім частого звернення у піснях: “Ясени ви мої, ясени...”

Зосталися два символи української землі, особливо заліснених місць – **сосна і ялина**: 1) *(наговорив) що на вербі груші, а на сосні яблука ростуть* – наговорити нісенітниці [10, с. 1051]; *не такі сосни ми рубали* – впевненість в успіхові, заспокоєння невпевненого [13, с. 212]; ялина взагалі не засвідчена як компонент фразеологізмів. Проте як реалії української ментальної свідомості вони надзвичайно функціональні.

Сосна – Бог благословив її бути вічнозеленою, бо вона виявилася непридатною ані для хреста, ані для цвяхів перед розп'яттям Христа. Соснові шишки – символ родючості і плодючості; у народі – символ ідеального дерева замість явора чи дуба. Приказка мовить: *висока сосна, а мало з неї хосна; всяка сосна в своєму бору шумить* [6, с. 511]. А ще сосна у багатьох народів – символ життєвої сили, самотності, безсмертя. *Як сосна* – високий (а), стрункий (а). Слов'яни вважали її оберегом від нечистої сили [12, с. 593].

М.Номис записав: *не такі сосни ми рубали* [13, с. 212], що означає “впораємось, бо були і важчі ситуації”. І народне: *у трьох соснах заблудити*, тобто виявитись безпорадним.

Ялина (смерека) – символізує вічну молодість. *Де рідний край, там і під ялиною рай* [12, с. 604]. В.Жайворонок подає предметну і функціональну характеристику ялини (ялинка) [6, с.662], проте в ній бачимо лише атрибут українського докільця і святкування Нового року і Різдва.

Очевидно, що певний пієтет українців перед символічними традиційними оцінками саме цих дерев не дозволяла жартувати, оцінювати (а фразеологічні оцінки, як відомо, здебільшого негативної конотації), проклинати, погрожувати тощо; ці лексеми мають певні контекстуальні параметри, за межі яких народна фантазія не переступала.

Отже, назви дерев дикоростучих, які є символами українського національного самоусвідомлення, входячи до складу фразеологізмів і паремій, у більшості випадків не є мотиваційними (окрім тих одиниць, які характеризують зовнішність), проте мотиваційні компоненти – дієслова можуть мати варіанти, а іменники – назви дерев практично не варіюються, зберігаючи таким чином стійку структуротворчу позицію, гадаємо, усе ж завдяки – хай і віддаленому – зв'язку із

народною пам'яттю про зовнішні прикметні риси і ботанічні, біологічні, моральні та звичаєві характеристики цих реалій українського довкілля.

Література

1. Алефиренко Н.Ф. Поэтическая энергия слова. Синергетика языка, сознания, культуры. – М.: Academia, 2002. – 394 с.
2. Бартми́нский Е. Языковые стереотипы // Бартми́нский Е. Языковой образ мира: очерки по этнолингвистике / Перевод с польского. – М.: Издрик, 2005. – С. 158-187.
3. Бартми́нский Е. По поводу лордовской концепции формулы // Бартми́нский Е. Языковой образ мира: очерки по этнолингвистике / Перевод с польского. – М.: Издрик, 2005. – С. 395-404.
4. Білоноженко В.М., Гнатюк І.С. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів. – К.: Наук. думка, 1989. – 155с.
5. Гриценко П.Ю. Моделирование систем диалектной лексики. – К.: Наук. думка, 1984. – 227 с.
6. Жайворонок В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. – К.: Довіра, 2006. – 704 с.
7. Кайндль Р. Гуцули / Перекл. з нім. З.Ф.Пенюк. – Чернівці: “Молодий буковинець”, 2000. – 208 с.
8. Кононенко В. Мова. Культура. Стиль: Зб. статей. – К.; Ів.-Франківськ: Плай, 2002. – 460 с.
9. Словник символів / Потапенко О.І., Дмитренко М.К., Потапенко Г.І. та ін. – К.: Ред. часопису “Народознавство”, 1997. – 156 с.
10. Словник фразеологізмів української мови / Укл. В.М.Білоноженко, І.С.Гнатюк, В.В.Дятчук, Н.М.Неровня, Т.О.Федоренко. – К.: Наук. думка, 2003. – 1058 с.
11. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологія сучасної української мови. – Луганськ: Альма-матер, 2005. – 400 с.
12. Україна в словах: Мовокраїнознавчий словник-довідник. – К.: Вид. центр “Просвіта”, 2004. – 704 с.
13. Українські прислів'я, приказки і таке інше / Укл. М.Номис. – К.: Либідь, 1993. – 778 с.

The names of the wild grown trees which in the Ukrainian national conscivusness are still associated with certain religious, ethnographical, mental etc. meanings are not often met with in the structure of phraseological units as idiomatic expressions formed largely by means of transference of the meaning of the word. In the structure of phraseologisms such lexemes have no connection with their symbolic meanings however as components of stereotyped language units they represent the specific character of the national language picture of the world.

Key words: *phraseological unit, word-symbols, semantic correlation, semantic discrepancy, mental world outlook, stereotype.*

Названия дикорастущих деревьев, сохраняющих в украинском национальном самосознании значения определённых символов (религиозных, этнографических, ментальных и под.), не часто встречаются в составе фразеологических единиц как устойчивых выражений, созданных преимущественно способом перенесения значения слова. В составе фразеологизмов такие лексемы чаще не связаны с их символьными значениями, но как компоненты стереотипных, формульных единиц языка они выразительно презентуют специфику национальной языковой картины мира.

Ключевые слова: *фразеологическая единица, слова-символы, семантическая соотнесенность, смысловое несоответствие, ментальное мировидение, стереотип.*